

Galcsik Zsolt

Hattyúdal

Egy verstöredék, melynek megírását Ferenczy Teréznek tulajdonították

Nógrád megye irodalmi életének számtalan olyan „aprószentje” van, akik költeményeket hagytak az utókorra, de nevük a feledés homályába merült. Gondoljunk csak a szandai *Sréter Kálmánra*, aki a vármegyének volt esküdtje és több verskötetet jelentett meg,¹ a szécsényi *Haynald Lajosra*, a kalocsai bíboros-érsekre, a legmagasztosabb kincseknek, az édesanyjának írogatott fiatal éveiben költeményeket,² szintén a szécsényi *Révay Sándor* ügyvédre, ő 1892-ben jelentetett meg egy vaskos kötetet a szerzeményeiből,³ és folytathatnám a sort oldalakon keresztül.

Természetesen mérlegelnünk kell megítélésükben, de azt nem szabad elfelednünk, hogy nélkülük nem teljes az irodalmi örökségünk. Még akkor is számba kell venni a munkásságukat, ha tudjuk, hogy költészetük színvonala sokszor elmarad azokétól, akiknek a neve fáklyaként ragyog a Helikon hegyén.

Itt fénylik a női irodalmunk kimagasló egyéniségének, a tragikus sorsú költőnőnek, *Ferenczy Teréz*nek a neve is. Ő az a költőnk, akinek a nevét hol emlegetik, hol pedig elfelejtik. A neve elsősorban csak azoknak a lokálpatriótáknak és egy-két irodalomtörténésznek mond valamit, akik valamilyen módon kapcsolatba kerültek az életével, költészetével. Ennek egyik oka elsősorban az, hogy mindösszesen harmincegynehány verse ismert.

Költészetére a széles közönség az 1853. május 22-én bekövetkezett tragikus halála után figyelt fel igazából. Elsőként *Búlsú Károly* költőtárs, Teréz kedves ismerőse és végrendeletének végrehajtója gyűjtötte egybe a hozzá eljuttatott kéziratokat, majd *Téli csillagok* címmel meg is jelentette az emlékkötetet.⁴

Ötven évnek kellett eltelnie Teréz halálát követően, hogy újból felfigyeljenek rá. 1903-ban a fiatal kassai tanárnő, *Halmi Piroska*,⁵ majd a következő évben a költőnő rokona, *Ágner Lajos*⁶ dolgozták fel Ferenczy Teréz életét és költészetét.

¹ Sréter Kálmán munkái: – S. K. költeményei, Balassa-Gyarmat, 1895., – S. K. versei, Pest, 1864., – Esmék és érzelmek, Uo. 1865., – Költemények, Uo. én., – Dolgozatok, Uo. 1866., – Nézetek, Balassa-Gyarmat, 1869, –Hervadó virágok, Uo. 1869.

² Haynald Lajos költeményei a Kalocsai Érseki Levéltárban található meg

³ Révay Sándor. Elbeszélések, Szécsény, 1892.

⁴ Búlsú Károly: Téli csillagok, Ferenczy Teréz hagyományaiából, Pest, 1854.

⁵ Halmi Piroska: Ferenczy Teréz élete és költeményei, Bp. 1903. (Továbbiakban Halmi im.)

⁶ Dr. Ágner Lajos. Ferenczy Teréz emlékezete, Balassagyarmat, 1904. (továbbiakban Ágner im.)

Ezek a kötetek jelentették 1983-ig a költőnőről való ismereteinket. Ekkor emlékeztünk meg születésének 160. és halálának 130. évfordulójáról, és jelent meg *Praznovszky Mihály* szerkesztésében *Ferenczy Teréz minden versei* című kötet.⁷ Elsőként itt olvashatjuk együtt összegyűjtve a költeményeket.

Ekkor az irodalomtörténet kutatói nagyobb figyelmet fordítottak az életére és számos új adattal gyarapították a róla való ismereteinket. Azóta – úgy tűnik – megcsappant az érdeklődés. Mintha mindent tudnánk Ferenczy Terézről! Pedig számos olyan kérdésre kell(ene) választ adnunk, melyek tisztáznák azt a sok valótlan állítást, melyeket több mint másfél évszázad óta összehordtak Terézről. Hányan kutatták pl. a költőnő halálának valódi okát? Volt-e egyáltalán kapcsolata *Kovács Bazil* ferences páterrel? De valójában ki is volt ez a szerzetes? A Terézről készült két ábrázolás valóban az ő arcképét örököltette meg? Ki volt az a Halmi Piroska, aki 20 évesen megírta a költőnő életét? És sorolhatnám a kérdések sokaságát, ezzel is jelezve, hogy van még min elgondolkodnunk és mire keresnünk a választ.

A leírtak után a tisztelt olvasó jogosan szegezheti nekem azt a kérdést, hogy a költőnőről készült kisebb dolgozatok, mint pl. a *Héjj Csaba – Őze János* szerzőpárosé,⁸ *Leblanc Zsolt*né,⁹ *Belitzky János*é,¹⁰ *Szabó Károly*é¹¹ és másoké nem adtak már a feltett kérdésekre megnyugtató választ?

Ha nem kezdtem volna el egy évtizede aprólékosan, szinte néha sziszifuszi munkával Ferenczy Teréz életét kutatni – részben azért, mert lakóhelyemhez, Szécsényhez kötődik és annyira „rejtelmes” az élete – akkor azt mondanám, hogy igen. De a kutatásaim az ellenkezőjét mutatják. Elődeim sokszor elkövették azt a hibát, hogy bizonyos adatokat, hipotéziseket átvettek másoktól, nem ellenőrizték annak valóságát. Így ismétlődtek az események könyvekről-könyvekre, néha kiegészítve újabb színezetekkel.

A sok adatot – amit eddig volt szerencsém összegyűjteni – csak részben tettem közzé; így 1993-ban, amikor sikerült megjelentetni a költőnő születésének 170. és halálának 140. évfordulóra a Búlsú Károly-féle verskötet reprintjét,¹² illetve egy ismeretlen költeményét a Palócföldben.¹³

Most újabb adatokkal szeretném gyarapítani az ismereteket Ferenczy Terézről. Sikerült bizonyítékokat találnom arra, hogy egy néki tulajdonított költemény nem az ő szerzeménye, és pontosítani „hattyúdalanak” a címét.

⁷ Praznovszky Mihály: *Ferenczy Teréz minden versei*, Salgótarján, 1983. Nógrád Irodalmi Ritkaságok I. (Továbbiakban Praznovszky im)

⁸ Héjj Csaba–Őze János: Adatok az „elfelejtett nógrádi költőnő”, *Ferenczy Teréz életrajzához*. Im: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 1976/22. Salgótarján, 1976. 343-353. p.

⁹ Leblanc Zsoltné: Az elfelejtett nógrádi költőnő, *Ferenczy Teréz*, Im: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 1975/21. Salgótarján, 1975. 231-239. p. (Továbbiakban: Leblancné im.)

¹⁰ Beliczky János: Az „elfelejtett” *Ferenczy Teréz (1823-1853)*, Im: Szécsényi Honismereti Híradó 1983/1. 6. évf. 64/94. p.

¹¹ Szabó Károly: Szerep és sors, *Ferenczy Teréz élete és költészete*, Im: Palócföld, 1982. 1. sz., 16 évf. 21-22. p. – Uő: *Ferenczy Teréz élete és költészete*, Im: Balassagyarmati Honismereti Híradó 1989/1-2. II. évf. 3-12. p.

¹² Búlsú Károly: *Téli csillagok*, *Ferenczy Teréz hagyományából*, Pest, 1854. Hasonmás kiadás, szerkesztette Galcsik Zsolt, Szécsény. 1993. Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 4.

¹³ Galcsik Zsolt: *Ferenczy Teréz kiadatlan költeményei*, Im: Palócföld 1993/6. 27. évf. 554-560. p.

A Praznovszky Mihály által megjelentetett kötetben olvasható az alábbi költemény *Töredék* címmel.¹⁴

1853. május 2.
Meghalok, jön eljegyző halálom
Mely a rideg sírba temet:
De szelíd lesz a közös álom!
Apám tesz le sírba engemet.

Ferenczy Terézről tudjuk, hogy tudatosan készült a halálra, amit verseiben nem is titkolt. Halála előtti költeményeinek időpontjait így tudjuk rekonstruálni: 1853. április-májusában megírta *Ha csöndes alkonyon ...* című versét,¹⁵ május 1-én egy elbeszélést küldött a Divatcsarnokba *Néhány sor kórágymon írt naplóból* címmel,¹⁶ 2-ára teszik a négysoros *Töredék* címűt¹⁷ – amiről alább bővebben írok, 3-án írta meg a *Szobrász Bátyámhoz* címűt,¹⁸ majd ezen a napon a Hattyúdalát – amiről alább szintén bővebben írok, május 20-án a *Pacsirta kis madár* címűt,¹⁹ amit 21-én küldött be közlés céljából az említett Divatcsarnokba.²⁰ E napok körül írhatta meg a *Sírversét* is, ami a szécsényi temetőben található síremlékén olvasható.²¹

Az időpontok összeállításából tudjuk érzékelni a költeményein keresztül a lelkivilágát, hogy miként küzdött a halál gondolatával és jutott el a végzetes pillanatig.

Visszatérve május másodikához, ezen a napon búcsúlevelet intézett *Kalmár Antal*néhoz, szül. Veiszkopf Sarolta, barátnőjéhez (Nagy Lócba. Sajnos arra még nem találtam közelebbi adatot, hogy valójában ki is volt az a barátnő. A levelet elsőként *Ágner Lajos* tette közzé a költőnőről írott művében,²² de nem közölte a kézirat lelőhelyét. Másodszor 1968-ban került nyilvánosságra *Szinnyei Katalin* jóvoltából.²³ Minden bizonnyal használta Ágner munkáját, de tett egy olyan megjegyzést, hogy „Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában találtunk több kiadatlan levelet Ferenczy Teréztől.”²⁴ Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy az említett közgyűjteményben végzett kutatásokat. Apró hibáktól eltekintve megegyezik az első közzététellel. Harmadszor *Leblanc Zsolt*né ismertette dolgozatában Ágner műve alapján, de nem pontosan, mivel mondatok maradtak ki a levélből.²⁵

¹⁴ Praznovszky im. 49. p.

¹⁵ Uo. 48. p.

¹⁶ Divatcsarnok, 1853. I. évf. 13. sz. 252-255. p.

¹⁷ Praznovszky im. 49. p.

¹⁸ Uo. 49-50. p.

¹⁹ Uo. 51. p.

²⁰ Divatcsarnok, 1853. I. évf. 18. sz. 346. p.

²¹ Ágner im. 55. p.

²² Uo. 53. p.

²³ Szinnyei Katalin: Ferenczy Teréz kiadatlan művei, Im: Irodalmi emlékek Nógrád megyében II. Salgótarján, 1968. 103-104. p. (Továbbiakban: Szinnyei im.)

²⁴ Uo. 89. p.

²⁵ Leblancné im. 232-233. p.

Megismerve a levél megjelentetésével kapcsolatos három forrást különböző közlési módokban, határoztam el magamat arra, hogy személyesen keresem meg az OSZK Kézirattárában ezt a levelet, és pontosan ismertetem a tartalmát. Szerencsére megtalálható a gyűjteményükben ez a becses ereklye, amely régen „A Magyar Asszonyok Könyvtárának Levéltára”-nak a tulajdonában volt.²⁶

Mielőtt még ismertetném a levél tartalmát, el kell mondanom, hogy a költőnő két sort kitörölt és ezt nem tudták elolvasni a feldolgozói. Mivel nekem is fejtörést okozott, ezért segítségül hívtam a technikát és így sikerült megfejtenem a mondatok tartalmát. Ezzel együtt adom közzé eredeti leírással Teréz levelét, amely így hangzik:

A levél külső címzése:

Kalmár Antalné szü. Veiszkopf Sarolta forrón szeretett barátnémnak Lóczba.

A levél tartalma:

Szécsény, Máj. 2-án 853.

Kedves jó barátném Lotti

Kivel együtt ettük mi a fekete kenyeret. Már minden kit ki elég itettem kivel kivel váltottam pár szót mellyet én jól éreztem hogy bucsu képen adok nekik. Még Te vagy hátra egyetlen jó barátném boldog, és keserű napjaim osztály részesse. Fáj nekem hogy csak téged nem láthatalak utoljára! hogy csak tőled nem vehettem bucsut: de egy részt jobb: mert kedvesseimet látva szivem jobban fájjand a világ itt hagyásánál.

Légy boldog kedvesem a kis Béláddal együtt: majd már magad fogod hordozni az oskolába: én nem leszek ott! de hogy tudjátok a bogácsát mibe tenni hagyok nektek tarisznyát – az az pack tasnimat – (most jön az áthúzott két mondat megfejtése G. Zs.) Azzal az osztással mellyet többször mutattam. A nevem rajta.

Csak veled beszélhettem volna még egyszer: talán mondhattam volna még érdekst: de rövid az idő többet nem irhatok légy boldog férjeddal, s emlékezzetek meg olykor titeket olly bensőleg szerető

hú barátnétokra

Ferenczy Terézre

Lotikám imádhoz bűnös lelkemért!

Mert már érzem hogy

„Meg halok jön eljegyző halálom

Melly a rideg sírba temet:

De szelíd lesz a közös nagy álom!

Apám teszle sírba engemet.”

N. Imre

Isten véled és véletek!

Teréz a búcsúlevelében befejezőként idézett egy négysoros költeményt, azzal a megjegyzéssel, hogy „N. Imre”. Amíg meg nem tekintettem az eredeti forrást, abban a hiszemben voltam, hogy Ágner Lajos talán rosszul olvasta az „N” – monogramot és az eredetileg „M” – betűt jelzett. Ebből kifolyólag Madách Imre nevére gondoltam, hogy tőle vehette az idézetet Ferenczy Teréz. Szinnyei Katalin is közli az „N. Imre” monogramot, de

²⁶ OSZK Kézirattár, Levelestár, Ferenczy Teréz levele Kalmár Antalnéhoz

Leblanc Zsoltné már ezt elhagyta és az „Isten véled és véletek” mondatot hozzacsatolta a négy sorhoz és ezzel együtt tette idézőjelbe.²⁷

A most újból közzétett levél megerősítette az első közzétételt, miszerint a költő valóban „N. Imrétől” vette az idézetet, de valójában kit takar ez a rejtélyes jelölés?

A kérdésre adandó választ nem is volt olyan könnyű megfejtennem, mivel irodalmi lexikonok kötetit kellett átnézni. Végül ráakadtam a megfelelő névre. Ez pedig nem más mint Teréz kortársa, a mindösszesen 23 évet élt fiatal tehetség, *Nagy Imre*.

Kisújszálláson született 1817. február 24-én. Elég fiatalon, már 16 éves korában kezdett verselgetni. Költeményeinek egy része lelkes, romantikus szárnyalású hazafias vers, más része pedig a beteg ember csendes, szomorú, elégikus vallomása. 1840-ben írt egy balladát *Árpád* címmel és ezzel elnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját. De ezt már nem vehette át, mivel január 31-én – éppen azon a napon, amikor át akarták adni a díjat – tüdővész ölte meg őt. Összegyűjtött költeményeit *Szeremley Barna* jelentette meg 1897-ben *Nagy Imre költeményei* címmel.²⁸

Igy nem maradt más hátra, minthogy átlapozzam ezt a verskötetet abban a reményben, hogy meglelem az idézett részt. A reményem beteljesült, mivel az egyik legszebb versében – a Hattyúdálában – amiben búcsúzott a földi élettől, olvasható a keresett rész. Ez a költemény pedig így hangzik az 1897-es kiadás alapján.²⁹

Hattyúdál

Csak néhány nappal a költő halála előtt.

*Meddig ülsz még földi kín homálya,
Meddig még elhervadt arczimon?
Nyíl-e békeintő égi pálya
Túl kiszenvedett fájdalmimon?
Hajh! rövid lét hosszú bánatoddal,
És te isten! sújtoló karoddal.*

*Pillanatnyi kéj virült előttem,
Szívderű tavasz sugárain,
Napjaim közé reményt ha szőttem,
Dúlt csak és csak mindég szikla kín.
És kín és kebel míg így vívának
Szép reményim elfogyatkoznak.*

²⁷ Szinnyei im. 104. p. és Leblancné im. 233. p.

²⁸ Szeremley Barna: Nagy Imre költeményei, Kisújszállás, 1897.

²⁹ Uo. 130-131. p. (Az ötödik versszak kiemelése tőlem származik)

*Nap jön és megy, és a hervadásnak
Lángkönnyűi forrnak arczomon,
És időtlen hantot kínok ásnak,
Irgalom nincs írva sorsomon;
Életem lezajlik habzajával
Béboritva lengő fátyolával.*

*Reng szívem, mint hullám-hányta sajka,
Bennem elfagy mind érzemény,
Néma, zárt az elhalónak ajka,
Szemfedője gyászba hullt remény,
Szemfedőm reménygyász, ah reméltem,
És csak harczot, rontó harczot éltem.*

***Meghalok; jön eljegyző halálom,
És rideg honába eltemet:
De szelíd lesz a közös nagy álom,
Testvér tesz, le sírba engemet,
S míg lefordul szép korom virága:
Földerül reám a hit világa.***

*Vágyaim és szívképek, kik valátok,
Oszlotok, hihült a hő kebel;
És ti egy-két tiszta hív barátok
Búsan állotok, mint siri jel.
Hull könnyű a hamvadó porára;
Alszik ő, nem ébred föl zajára.*

Az elgondolkodtató költeményből az ötödik versszak érint minket, ugyanis itt olvasható a Teréz által megjelölt rész. Viszont a költőnő annyi különbséget tett, hogy nem szó szerint vette a négy sort, hanem bizonyára emlékezetből idézett. Így fordulhatott elő, hogy a második sort e szavakkal közli; „*Melly a rideg sírba temet*”, a helyessel ellentétben. Valamint a negyedik sorban „*Testvér*” szó helyett „*Apám*”-ot írt.

Ha Ferenczy Teréz a búcsúlevelében nem tette volna idézőjelbe a versrészt és nem írta volna az „N. Imre” monogramot, akkor minden zokszó nélkül sorolhatnánk az ő költeményei közé. De így, hogy sikerült megtalálnom a vers eredeti forrását, sajnos arra kényszerít minket, hogy eggyel csökkentjük Teréz költeményeinek a számát, ami amúgy sem nagy.

De honnét eredhetett ez a tévedés? Amikor szerkesztésre került Praznovszky Mihály jóvoltából a már említett verskötet, akkor bizonyára nem tekintette meg az eredeti forrást, valamint az Ágner és a Szinnyei-féle műveket. Ezekben pedig olvasható, hogy kitől idézett Ferenczy Teréz. Így pedig besorolódott a költőnő költeményei közé.

A legtöbb költő érzi halálának közelegő eljövételét és többnyire elkészíti az ún. „hattyúdalt”. Elgondolkoztam azon, hogy Ferenczy Teréz esetében melyik költeménye lehet ez, mivel ilyen címen nem találtam verset tőle az említett kötetben.

Mint már előbb jeleztem, halála előtt a költő az alábbi verseket írta meg: „Ha csöndes alkonyon ...”. „Szobrász bátyámhoz”, „Elborúl ifjú napom sugára”, „Halálvágy”, „Pacsirta kis madár” és a „Sírvers” címűeket. Elképzelhetőnek tartottam, hogy ezek között kell keresni a „hattyúdalt”, de nem vettem el azt a gondolatot sem, hogy esetleg már jóval előbb elkészítette.

Ekkor határoztam el, hogy összegyűjtöm Teréz költeményeinek a kéziratát és az első közlések változatát. Tapasztaltam, hogy az 1983-as kiadásban néhány vers nem egyezik meg az eredeti szövegezéssel. Itt nem a régies helyesírási módokra gondolok, mint pl. a „cz” használatára, hanem egyes szavak felcserélésére, gondolatjelek és vesszők elhagyására. Így más jelentést adnak a vers értelmezésében.

Így sikerült áttanulmányoznom többek között a *Napkelet* című heti közlöny 1858-as évfolyamát és ebben megtaláltam Ferenczy Teréz hattyúdaltát, melyet elsőként itt közöltek és így hangzik:³⁰

Ferenczy Teréz hattyúdala

(Szécsény, 1853. jan. 3.)

*Elborúl ifju napom sugára,
S életemnek bájló képei;
Elboritnak engem nemsokára
A rideg sír gyász göröngyei,
Árnyaidban sírom cyprusága,
El- s lefonnyad szép korom virága.*

*Míg felettem kis halom tövében
Némán áll az egyszerű kereszt,
Melyet a szív szánó érzetében
Bánatos köny árja nem fereszt;
Uj tavaszban felvirúl az élet,
Ah csak a sír jégölén nem éled.*

*Majd a holtak nyughelyére jöjj el,
Uj hantokkal áll egy sírhalom;
Míg fölötte bánatos nyögéssel
Leng feléd az esti fuvalom.
Mintha sugná: a ki érted éltem,
Karjaid közt szebb álmod reméltem.*

---

³⁰ Napkelet, 1858. 2. évf. 12. sz. 178. p.

*Ejts könyűt! a büemelte hantot
Részvevő könyűd beszenteli;
S mely rátűzve áll, a száraz lombot
Bár többé föl nem élesztheti:
Szánd, s ha jó az új tavasz koránya,
Ejts könyűt az árva sirhantjára!*

Az eredetiből közli: M. Béla

Ez a költemény pedig megegyezik az *Elborúl ifjú napom sugára* cíművel, annyi változtatással, hogy az „eredeti” címet elhagyták. Az eddigi kutatásaim azt mutatják ezzel kapcsolatosan, hogy elsőként Halmi Piroska hozta „Elborúl ...” címmel,³¹ majd Ágner Lajos³² és így tovább. Egyébként Halmi Piroska a *Pacsirta kis madár* című költeményét tekintette a hattyúdálának.³³ Ágner Lajos pedig a művének a költő életét ismertető részében szintén M. Béla alapján közli a hattyúdalt, de a verseivel már „Elborúl ...” címmel ismertette.³⁴

Viszont még semmilyen adatot nem találtam „M. Béla” kilétére, aki beküldte közlés céljából a költeményt.

Az ismertetett adatok alapján azt javaslom, hogy egy esetleges, új, Ferenczy Teréz költeményeit tartalmazó verskötetből már maradjon ki a Nagy Imrétől vett idézet és az „Elborúl ...” című vers az eredeti címével kerüljön kiadásra.

Bízom abban, hogy a közzétett kutatási eredmények elősegítették Ferenczy Teréz emlékének ápolását és megbecsülését.

Szécsény, 1996. május 2. – 1998. október 13.

---

³¹ Halmi im. 131-132. p.

³² Ágner im. 141. p.

³³ Halmi im. 84-85. p.

³⁴ Ágner im. 76-77. p.